

Katolický evolucionista St. George J. Mivart o původu lidského těla a duše*

Dominik Opatrný

Zatímco mezi biology je dnes St. George J. Mivart (1827–1900) znám jako odborník na obratlovce a „odpadlý“ darwinovec, teologové o něm mluví jako o vědci, který usilovně dokazoval, že mezi evolucí a katolickou vírou není rozpor. Vedle toho se o Mivartovi objevila řada mýtů a polopravd, jako že byl vlastně odpůrce evoluční teorie¹ nebo že byl za své názory na evoluci exkomunikován.²

Ve skutečnosti Mivart hájil evoluční teorii, ale pochyboval, že ji způsoboval výhradně přirozený výběr. Nikdy také nebyl exkomunikován, „jen“ mu byl na konci života zakázán přístup ke svátostem, a to ve sporu, který se evoluce vůbec netýkal.

Přesto můžeme Mivarta při sledování vývoje vztahu teologie a evoluce sžít přecenit. Jeho názorový přínos, píše Ctirad V. Pospíšil, „představoval osu, okolo které kroužily teologické debaty na dané téma.“³ Tento přínos zahrnoval především tzv. Mivartovu tezi, tedy přesvědčení, že lidské tělo vzniklo evolucí, zatímco Bůh do něj vdechl duši. Mivart s touto zdánlivě jednoduchou myšlenkou ostře narážel jak mezi katolí-

* Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu „Teologie stvoření – výzvy přírodních věd a trinitologie“, č. 16-08021S.

1 Srov. Frederic Alva DEAN, „Darwinism Repudiated,“ *Detroit Free Press*, 8. září 1907, s. 11.

2 Srov. Robert Alexander Stewart MACALISTER, „Mivart, St. George Jackson,“ in *Encyclopedia Britanica*, sv. 18, 11. vydání, New York: The Encyclopaedia Britannica Company, 1911, s. 628; „St. George Jackson Mivart,“ *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6. vydání, 2016; Stephen Jay GOULD, „Not Necessarily a Wing,“ *Natural History* 94 (1985): 12–25. Také Jacob W. Gruber nazývá závěrečnou kapitolu Mivartova životopisu „exkomunikace“, i když v textu se o aktu kardinála Vaughana vyjadřuje přesněji: „To, že Mivartovi odepřel svátosti, odpovídalo exkomunikaci.“ Jacob W. GRUBER, *A Conscience in Conflict: The Life of St. George Jackson Mivart*, New York: Columbia University Press, 1960, s. 210.

3 Srov. Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: VUP, 2014, s. 117.

ky, tak mezi darwinisty. Hlásila se k němu ale řada teologů, mezi nimi nejzřetelněji americký kněz a evolucionista John Augustine Zahm.

Cílem této práce je ukázat, jak Mivartova teze zapadá do životních osudů i kosmologické koncepce svého autora. Nejprve stručně představíme Mivartův život a dílo a potom se podíváme na stěžejní spisy, ve kterých se věnuje evolučnímu vzniku lidského těla.

1. ŽIVOT A DÍLO

Nejucelenějším zdrojem informací o Mivartově životě je dodnes disertace amerického historika vědy Jacoba W. Grubera *Svědění v konfliktu*, která vznikla na konci 50. let.⁴ V posledních letech ji ale zásadně doplnila a mnohé omyly opravila poslední publikace španělského badatele Mariano Artigase (1938–2006) *Vyjednávání o Darwinovi*.⁵

St. George J. Mivart se narodil 30. listopadu 1827 do rodiny londýnských hoteliérů Jamese Edwarda Mivarta a Caroline Georginy Mivartové jako čtvrté dítě.⁶ Malý George se v hotelu svých rodičů od malička setkával s britskou aristokracií. Navíc mu zámožný otec kupoval opice a kůže nejrůznějších plazů, a tak podporoval jeho zájem o přírodu.⁷ Matka byla zase hluboce věřící anglikánka s evangelikální zbožností a v této víře byly vychovány i děti.

Po střední škole se George Mivart vypravil na King's College do Londýna, aby se připravoval na studia v Oxfordu. Jenže právě tam se setkal s tzv. oxfordským hnutím tíhnoucím ke katolicismu, mezi jehož hlavní protagonisty patřil pozdější kardinál John Henry Newman.⁸ Ovlivněn četbou, katolickou neogotikou i osobními rozhovory se Mivart nakonec rozhodl konvertovat. To ovšem znamenalo konec plánů na univerzitní studium, protože univerzity byly otevřené jen pro anglikány. Vítanou alternativou se tak stala katolická Oscott College (1844–1846).

⁴ Srov. GRUBER, *A Conscience in Conflict*.

⁵ Srov. MARIANO ARTIGAS – THOMAS F. GLICK – RAFAEL A. MARTÍNEZ, *Negotiating Darwin: The Vatican Confronts Evolution, 1877–1902*, Baltimore: John Hopkins University Press, 2006.

⁶ Srov. GRUBER, *A Conscience in Conflict*, s. 5; FRANCIS AVELING, „Saint George Jackson Mivart,” in *The Catholic Encyclopedia*, sv. 10, London: Caxton Publishing Company, 1911, s. 407–408.

⁷ Srov. GRUBER, *A Conscience in Conflict*, s. 7.

⁸ Srov. tamtéž, s. 11.

Během těchto let se Mivart setkal s Richardem Owenem, britským komparativním anatomem, který zásadně ovlivnil budoucí úvahy mladého přírodovědce.⁹ Na Owenovu myšlenku, že živá hmota obsahuje energii, která ji symetricky uspořádává, navázal později Mivart se svou teorií principů individuace.

Po dvou letech na Oscott College ale Mivart stále toužil po vyšším vzdělání. V polovině 19. století ještě neexistovalo systematické studium biologie, školy nabízely jen několik přednášek a exkurzí. Většina budoucích věhlasných biologů studovala medicínu, jenže ta byla, coby univerzitní obor, pro Mivarta nedostupná. Vybral si tedy studium práv na Lincon's Inn (1846–1851) a stal se advokátem.¹⁰ Nikdy ale toto povolání nevykonával. Místo toho se dál vzdělával, a to v přírodních vědách a filosofii. Později před darwinisty zdůrazňoval především své biologické vzdělání, ale ve svých spisech nezapřel ani teologickou erudici.

V této době byl Mivart nadšeným příznivcem Darwinovy evoluční teorie. Roku 1858 vyslechl přednášku Thomase Henryho Huxleye „Principy biologie“ na královském institutu. Byl z ní nadšen a postupně se mu podařilo s „Darwinovým buldokem“ spřátelit. O tři roky později začal navštěvovat jeho přednášky na Královské důlní škole, ovšem profesor trval na tom, že tam Mivart nebude jako student, ale jako „čestný student, nebo ještě lépe, bude při přednáškách asistovat jako přítel.“¹¹ Právě během těchto přednášek ale mladý badatel paradoxně začal pochybovat o všemocnosti přirozeného výběru.

V následujících letech Mivart přednášel komparativní anatomii na lékařské škole při nemocnici St. Mary's Hospital. Přitom se zabýval masožravci a hmyzožravci a podle *Encyclopedia Britanica* „významně přispěl k našemu poznání anatomie těchto skupin.“¹² Později se stal profesorem na katolické univerzitě v Kensingtonu (1874). V prestižní řadě společnosti Linnean, jejímž byl členem a později i sekretářem a místopředsedou, vydal s Huxleyovou pomocí studii „O kostře obratlovců“.¹³ Napsal řadu odborných knih, např. *Žába obecná* (1874), *Kočka: Úvod do studia obratlovců, zvláště savců* (1881), *Psi, šakali, vlci a lišky: Monografie o psovitých*

⁹ Srov. tamtéž, s. 18–21.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 15.

¹¹ St. George MIVART, „Some Reminiscences of Thomas Henry Huxley,“ *Nineteenth Century* 42 (1897), s. 988–989; cit. podle Gruber, *A Conscience in Conflict*, s. 23.

¹² MACALISTER, „Mivart, St. George Jackson,“ s. 628;

¹³ Srov. St. George MIVART, F.R.S., „On the Vertebrate Skeleton,“ *Transactions of the Linnean Society of London* 27, č. 3 (1871): 369–392.

(1890), *Ptáci: Základy ornitologie* (1892), *Monografie loriinů neboli papoušků s kartáčovitým jazykem* (1896).

Spolu s prestiží mezi biology stoupal i Mivartův věhlas v katolické církvi. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let začal veřejně publikovat své názory, že evoluce není v rozporu s katolickou vírou. Nejen že ustál útoky, které následovaly, ale navíc mu papež Pius IX. udělil roku 1876 čestný doktorát z filosofie. Patrně dobře rozpoznal, že tento evolucionista je zároveň jedním z mála katolíků s dostatečným vědeckým kreditem, aby se mohl postavit Darwinovi.

Vyvrcholením Mivartovy akademické dráhy pak bylo angažmá na univerzitě v Lovani na začátku devadesátých let (1890–1893). Své místo ale musel předčasně opustit. Jak se později dozvěděl, bylo to proto, že se některé jeho teologické články (ne o evoluci) dostaly na index zakázaných knih.¹⁴ Nic nepomohlo ani to, že se tehdy ještě rozhodnutí Kongregace sv. officia podvolil.

2. KONTROVERZE

Mivartovy úspěchy doprovázely ale také osobní tragédie. Odborná polemika s Darwinem se postupně přelila do osobní animozity, kvůli které byl vyloučen z okruhu Darwinových přátel. Na konci života se pak rozkmotřil i s katolickou církví. Za obojím byla jistě snaha o hledání pravdy,¹⁵ nicméně ani lidem na druhé straně nelze upřít dobrou vůli.

Darwin i Huxley svého mladšího kolegu zpočátku přijímali srdečně. O to větším zklamáním pro Huxleye bylo, když mu Mivart sdělil své pochybnosti o významu přirozeného výběru. Naplno se spor rozhořel, když Mivart začal Darwinovy závěry zpochybňovat v odborné literatuře. Mivart své námitky formuloval nejprve v rozsáhlé studii „Obtíže teorie přirozeného výběru“, která vyšla roku 1869 ve třech pokračováních v katolickém časopise *The Month*.¹⁶ Její text potom začlenil do své knihy *O genezi druhů* z ledna 1871.¹⁷ Název je aluzí na první biblickou knihu

¹⁴ Srov. ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiating Darwin*, s. 256.

¹⁵ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení*, s. 130.

¹⁶ Srov. St. George MIVART, „Difficulties of the Theory of Natural Selection,“ *The Month* 11 (1869): 35–53, 134–153, 274–289.

¹⁷ Srov. St. George MIVART, F.R.S., *On the Genesis of Species*, New York: D. Appleton, 1871.

i na Darwinovu prvotinu *O původu druhů*.¹⁸ Titulní strana je zdobená tlapkou poloopice poto velikého se zakrnělým ukazovákem. Sociální darwinista William Winwood Reade o tom Darwinovi napsal:

Na Mivartovi, Vašem oponentovi, je cosi velmi směšného, když se opičí po Vašem titulu, Vaší struktuře kapitol a shrnutí a Vaší vazbě – vše až na Váš styl, který by nemohl tak snadno napodobit. Ale zdá se mi být téměř přirozené, že to žák dělá.¹⁹

Mivart se skutečně za Darwinova žáka považoval, nicméně měl ambice svého učitele opravit.

Darwina ale zřejmě nejvíce zasáhla Mivartova anonymní recenze na knihu *O původu člověka a pohlavním výběru* vydaná v červenci téhož roku v časopise *Quarterly Review*.²⁰

Mivart se o Darwinovi ve svých spisech vyjadřoval s velikou úctou, zároveň ho ale místy ostře kritizoval. Sám Darwin si v osobní korespondenci stěžoval na to, že jej Mivart dezinterpretuje, a přitom mu posílá vlídné dopisy. V recenzi se totiž Mivart snažil dokázat, že Darwin ve své nejnovější knize odporuje svým starším výrokům, a tedy že byl nucen své názory přehodnotit. „Pokud se dříve, jak dokonce sám dokládá a připouští, příliš ukvapil a vážně chyboval,“ vyvozuje z toho Mivart, „musíme být nyní tím víc obezřetní, když se svěříme jeho vedení.“²¹

Bohužel je třeba říct, že Darwinovo roztrpčení bylo oprávněné. Jako příklad výroků vytržených z kontextu může posloužit tato pasáž citovaná z Darwina:

Po přečtení Nagelovy eseje o rostlinách a poznámek různých autorů týkajících se živočichů, zvláště poznámek, které v poslední době u dělal profesor Broca, nyní připouštím, že jsem v dřívějších vydáních svého ‚Původu druhů‘ připisoval asi příliš mnoho důležitosti přirozenému výběru a přežití nejpříspěvnějších (...) Dříve jsem dostatečně nezohlednil existenci mnoha struktur, které se nezdají být,

¹⁸ Srov. Charles DARWIN, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, London: John Murray, 1859.

¹⁹ Dopis Williama Winwooda Readeho Darwinovi, 3. května 1872, in *The Correspondence of Charles Darwin*, sv. 20, 1872, ed. Frederick Burkhardt – James Secord, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

²⁰ Srov. Charles DARWIN, *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, London: John Murray, 1871; St. George J. MIVART, Recenze „The Descent of Man, and selection in relation to sex,“ *Quarterly Review* 131 (1871): 47–90.

²¹ MIVART, Recenze „The Descent of Man,“ s. 48.

nakolik můžeme soudit, ani prospěšné, ani na škodu; a toto považuji za největší přehlédnutí, které bylo doposud v mé práci objeveno.²²

Zdalo by se, že zde Darwin sesazuje přirozený výběr z jeho piedestalu. Jenže uprostřed citace chybějí slova o tom, že se podle Darwina přesvědčení „o mnoha strukturách, které se dnes zdají být k ničemu, jednou ukáže, že jsou užitečné, a že tedy spadají do dosahu přirozeného výběru.“²³ Za touto citací zase Darwin dodává, že jeho cílem bylo dokázat, že přirozený výběr byl hlavním, ač ne jediným hybatelem změny. Ze svých pozic tedy nijak neustoupil.

Darwin se dozvěděl, kdo recenzi napsal, a ve svém posledním dopise Mivartovi se proti jejímu obsahu ostře ohradil: „Domnívám se, že jste značně dezinterpretoval mé názory.“ V souvislosti s kritikou autoritativního tónu pak sarkasticky poznamenal: „Doufám, že nejsem tak nesnášenlivý člověk, jak jsem vykreslen v *Quarterly Review*.“ Poté razantně ukončil veškerý kontakt: „Nicméně se tak zásadně lišíme v názorech na to, co je rozumné a správné, že diskutovat téměř o čemkoliv by pro nás bylo plýtváním časem na obou stranách.“²⁴

Darwinův postoj k Mivartovi, jak se odráží ve vzájemné korespondenci, se dá stěží popsat jinak, než že mu tento katolický kolega lezl na nervy. „Projevuje vůči mně největší opovržení a animozitu a s neobyčejnou chytrostí říká všechno nejvíc nepříjemné,“ postěžoval si svému příteli, botanikovi Josephu Daltonovi Hookerovi. „Dělá ze mě nejargantnější, nejodpornější bestii, jaká kdy žila.“²⁵

Celý spor vyvrcholil polemikou o článek Darwinova syna. Roku 1873 napsal George Darwin článek, v němž z eugenických důvodů doporučoval usnadnit rozvod pro některé skupiny obyvatel. Mivart otiskl ostrou polemiku z katolického pohledu, což mu vysloužilo definitivní „exkomunikaci“ z klubu darwinovců. Huxley pak úspěšně vetoval další Mivartovy postupy, jako například vstup do prestižního londýnského klubu pro vědce Atheneum.

O dvacet let později se bohužel zopakoval podobný konflikt, jen tentokrát s katolickou církví. Spor se vůbec netýkal evoluce a z korespon-

²² MIVART, Recenze „*The Descent of Man*,“ s. 50; DARWIN, *The Descent of Man*, s. 41–42.

²³ DARWIN, *The Descent of Man*, s. 41.

²⁴ Dopis 5. 1. 1872 Mivartovi, in *The Correspondence of Charles Darwin*, sv. 20.

²⁵ Dopis č. 245 J. D. Hookerovi, 16. 9. 1871, in *More Letters of Charles Darwin: A Record Of His Work In A Series Of Hitherto Unpublished Letters*, sv. 1, London: John Murray, 1903, s. 186.

dence ve vatikánských archivech vyplývá, že kardinál Herbert Vaughan měl upřímnou snahu situaci řešit. Mivart mu ale nedával na výběr.

Mivart se ve svých spisech stále více zabýval filosofickými a teologickými otázkami. Napsal mimo jiné i článek „Štěstí v pekle“, který se kvůli zpochybňování věčného zavržení dostal na index zakázaných knih.²⁶ Autor nejprve své názory odvolal, ale později jej rozčílilo, když zjistil, že přesto zůstal uveden i v dalších vydáních seznamu zakázaných knih (tzv. Indexu). Kromě toho rostla jeho nespokojenost s vývojem v církvi. Odvolal tedy své odvolání a uveřejnil další články ostře kritizující církev. Když mu kardinál Vaughan nařídil podepsat vyznání víry, odmítl to. Ve svém dopise vysvětlil svůj postup:

Dával jsem si pozor, abych nepoužíval žádná nejasná slova o Bibli a udělal jsem své články tak alarmující, jak jsem mohl, i v ostatních ohledech, abych k nim přitáhl pozornost a vyvolal, nakolik to bude možné, jednoznačné vyjádření. V tom jsem, díky Bohu, uspěl a věta o Písmu, kterou mám podepsat, je pro mne rozhodující. Kategoricky odmítám podepsat vyznání víry. Nicméně, jak jsem řekl, jsem oddaný katolictě, jak ji rozumím, a té se držím.²⁷

Na to mu kardinál Vaughan zakázal přistupovat ke svátostem a své rozhodnutí zveřejnil. Mivart reagoval podrážděně a korespondenci ukončil. Později napsal příteli dopis, z nějž část otiskl *New York Daily Tribune*:

Nemám o nic větší sklony k ateismu nebo agnosticizmu nyní, než jsem měl kdýkoliv dřív; ale ona neproniknutelná, nepochopitelná energie prostupující vesmír a (jak se mi zdá) vyjevovaná vědou se zásadně liší, jak já čtu přírodu, od Boha uctívaného křesťany.²⁸

St. George J. Mivart zemřel nečekaně 1. dubna 1900 na infarkt. Kvůli rozkolu s církví nemohl být hned pohřben v posvěcené půdě, a tak musel být do 18. ledna 1904 uložen na dočasném pohřebišti, než se rodině podařilo vyřídit sejmutí trestu.²⁹ Na základě lékařského svědectví, že

²⁶ Srov. ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiating Darwin*, s. 248.

²⁷ Dopis kardinálu Vaughanovi z 23. ledna 1900, in *The Roman Catholic Church and Dr. St. George Mivart*, London: G. E. Wright, 1900, s. 5–6.

²⁸ *New York Daily Tribune*, 14. dubna 1900, s. 8.

²⁹ Gruberův životopis bohužel vůbec nezmiňuje Mivartovy rodinné poměry. Z ostatní literatury jen vyplývá, že se jeho žena jmenovala Mary Anne Mivart (srov. *The Correspondence of Charles Darwin*, sv. 18, 1870, ed. Frederick Burkhardt – James Secord,

jednání v posledních letech života mohlo být způsobeno těžkým diabetem, byl konečně pohřben na londýnském katolickém hřbitově Kensal Green.

3. DARWINŮV KRITIK

Sám Mivart se považoval především za přírodovědce. Ve svém posledním dopise Darwinovi se ohrazoval proti poznámce amerického darwinisty Chauncey Wrighta, že je vzděláním spíše teolog: „Ve skutečnosti bylo moje vzdělání právě opačné. Jako student jsem se svědomitě učil u Milla, Baina a H. Spencera.“ Svou kritiku opíral právě o poznání jejich názorů: „O intelektuálním omylu a morální újmě jejich pohledu jsem tak pevně přesvědčen jen proto, že jsem ho s nimi kdysi naprosto sdílel.“

I ve své kritice Darwina Mivart zdůrazňoval, že mu jde o odbornou polemiku na poli přírodovědy, ne o výtky z pozice náboženství. Ve výše zmiňované studii „Obtíže teorie přirozeného výběru“ formuloval jedenáct argumentů z přírody, které jej vedly k pochybnostem o přirozeném výběru jakožto jediném hybateli evoluce.

Hned první námitka zní:

Ačkoliv tato teorie dokáže vysvětlit udržení nebo další rozvinutí příznivých odchylek, nedokáže zdůvodnit zachování a rozvoj prvních počátků těchto odchylek.³⁰

Jako příklad pak uvádí krk žirafy, který jí v době sucha umožňuje dostat se k potravě pro ostatní býložravce nedostupné. Nicméně jiní živočichové se podobně nevyvinuli, i když by to pro ně mohlo být výhodné. Naproti tomu u žirafy tuto výhodu přinejmenším vyvažují nevýhody, tedy nutnost mít silné kosti a mohutné tělo, a z toho vyplývající větší nároky na potravu.

K tomuto argumentu přidává deset dalších, přičemž zmiňuje totožné struktury u nepříbuzných organismů, indicie pro skokový vývoj, absen-

Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 24). Dále je připomínán Mivartův syn Frederick St. George, který publikoval otcovy paměti (F. St. George MIVART, „Early Memories of St. George Mivart,“ *Dublin Review* 174 [1924]: 1–27).

³⁰ MIVART, „Difficulties,“ s. 42.

ci zkamenělin přechodných forem a také fenomén reverze, tedy návratu zdivočelé zvěře k původnímu zbarvení. To vše je obtížné vysvětlit jen přirozeným výběrem.

Pokud jde o člověka, Mivart se zde ohradil proti názoru, že by přirozený výběr mohl stát za vznikem morálky. Aniž by někoho jmenoval, polemizuje zde s Herbertem Spencerem.³¹ Ten propojoval ideu evoluce s utilitarismem. Zmíněný směr v etice je založený na přesvědčení, že můžeme morálně posoudit nějaké alternativy jednání tak, že vyhodnotíme jejich užitek. Protože na rozdíl od prvních utilitaristů bylo čím dál zřejmější, že často existuje jasné napětí mezi tím, co považujeme za správné, a tím, co považujeme za užitečné, Spencer toto napětí vysvětloval evolucí: jisté jednání představovalo konkurenční výhodu, a proto přežívali jedinci, kteří tak jednali. Tím se vlastně stalo vrozeným. Co tedy vnímáme jako „objektivně správné“, je ve skutečnosti jen užitečné. Mivart to komentuje:

Toto je názor některých našich současníků, podle nichž je prý ‚moralita‘ kondenzovanou zkušeností rasy, a ‚ctnost‘ není nic jiného než určitý způsob ‚rozpomnutí se‘.³²

Podle Mivarta se i některé Darwinovy výroky zdají jít tímto směrem, například když vysvětluje odpor k incestu z důsledků spojení blízkých příbuzných. Poněkud nepochopitelně tuto pozici vyvrací tím, že přirozený výběr by nemohl posilovat postoje, tedy udělat ze slabého pocitu nechuti „zhrození“ či „morální odsouzení“.

Další námitka vychází z toho, že péče o staré a slabé se nemohla rozvinout jen na základě pravidla „přežití nejpřízpůsobivějšího“. Naopak, toto pravidlo by mělo fixovat naprostou bezohlednost. Celý svět by se podobal společnosti kanibalů z Ohňové země, o nichž čteme v Darwinově první knize známé pod názvem *Cesta kolem světa* (*The Voyage of the Beagle*):

Je naprostá pravda, že když je v zimě trápí hlad, zabijí a sežerou staré ženy ještě dřív, než zabijí své psy. Když se ptali jistého chlapce, proč to dělají, odpověděl:

³¹ Srov. Frances Power COBBE, *Darwinism in Morals, and Other Essays*, London: Williams and Norgate, 1872, s. 16.

³² MIVART, „Difficulties,“ s. 274.

„Pejskové chytají vydry, staré ženy ne.“ Často utečou do hor, ale muži je pronásledují a přivedou zpátky na jatka u jejich vlastního krbu!³³

Dál Mivart pochybuje, jak by se šířily obdivuhodné činy sebezapření pro dobro druhých, když hrdina, který se zmaří, nezanechá potomstvo. Takový mechanismus by musel vést naopak k úpadku morálky ve společnosti.³⁴ A jak by se v takové společnosti mohlo prosadit rčení „Fiat justitia, ruat coelum“?

Zde se projevuje první chyba, kterou Mivartovi vytýká Artigas: dělalo mu problémy myslet z hlediska populace.³⁵ Zatímco pro jedince může být altruismus konkurenční nevýhodou, u populace je tomu naopak – pravděpodobně se prosadí ta skupina, jejíž členové jsou ochotni obětovat něco pro celek.

Mivartova prestiž a síla jeho argumentů způsobily, že Darwin nemohl ponechat tyto výtky bez povšimnutí. I když se přesvědčit nenechal, přesto na ně musel zareagovat. V šestém vydání knihy *O původu druhů* připojil sedmou kapitolu „Různé námitky proti teorii přirozeného výběru“, v níž se vyrovnává především s Mivartem. Shledává, že jsou formulovány „s obdivuhodným umem a silou“,³⁶ nicméně nejsou originální a nevyrovnávají se s argumenty druhé strany.

Přesto se Mivart v „Obtížích teorie přirozeného výběru“ neomezuje jen na biologické argumenty. Darwinovi i jeho přívržencům vytýkal, že ve své polemice s náboženstvím polemizují vlastně s karikaturou Boha. Udělá-li si někdo takovou Boží karikaturu, není pak nijak těžké smést ji ze stolu. To ale není skutečný teismus. Zde se Mivart dostal již na pole filosofie, což ale neznamená, že by z pozic filosofie či víry kritizoval přírodovědné teorie. Kritizuje pouze to, co se z nich neprávem vyvozuje pro náboženství.

4. VLASTNÍ TEZE

Podívejme se nyní, jak si Mivart představoval mechanismus evoluce a její slučitelnost s vírou v lidskou duši. Chceme-li ale jeho myšlenky

³³ Charles DARWIN, *Journal of Researches*, London: John Murray, 1860, s. 214.

³⁴ Srov. MIVART, „Difficulties“, s. 276.

³⁵ Srov. ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiating Darwin*, s. 237.

³⁶ Charles DARWIN, *The Origin of Species*, 6. vyd., London: John Murray, 1892, s. 176.

sledovat chronologicky, musíme začít od konce, protože v *Genezi druhů* nechává otázku evolučních principů otevřenou a mluví o (zatím) neznámých zákonech.³⁷

Pokud jde o evoluci člověka, Mivart svou hypotézu formuloval již v *Genezi druhů* následovně:

Zdá se, že na základě předchozích pozorování nacházíme dokonalou harmonii mezi dvojí přirozeností člověka, jeho racionalitou využívající a začleňující jeho animalitu; jeho duše pochází z přímého a bezprostředního stvoření a jeho tělo bylo zformované nejprve (jako u každého jedince) derivativním neboli druhotným stvořením, skrze přírodní zákony. Tímto druhotným stvořením, t.j. přírodními zákony, z větší části prozatím neznámými, ale podpořenými ‚přirozeným výběrem‘, se manifestovaly všechny rozličné druhy živočichů a rostlin na této planetě.³⁸

K tomu hned připojuje obranu proti ateistickým námitkám, že přírodní zákony vylučují působení Boha ve světě. Naopak, Bůh působí skrze tyto zákony, což víme pomocí dedukce, „a fyzická věda, pokud nemůže takovouto aktivitu dokázat, je přinejmenším neschopná ji vyvrátit.“³⁹

Tato Mivartova pozice se stala věhlasnou a za základ své argumentace v knize *Evoluce a dogma* ji přijal i americký kněz John Augustine Zahm.⁴⁰ Mivart se k této myšlence vrátil znovu roku 1889 ve výše zmíněné knize *O pravdě*. Zde zopakoval, že se racionální složka člověka nemohla vyvinout z nižších forem:

Původ lidského druhu musí ovšem náležet do jiné kategorie, protože, jak jsme viděli, navzdory neobyčejně blízké podobnosti lidské postavy opičí struktuře, lidská duše má schopnosti tak zásadně odlišné svým druhem od schopností jakýchkoliv jiných známých existencí v materiálním vesmíru, že si zaslouží být odlišena radikálně jiným označením – totiž jako ‚duch‘.⁴¹

O tom, čím přesně se lidská duše liší, bude ještě řeč.

Později, ve spise *Původ lidského rozumu* se Mivart znovu vrací k otázce, „zda se lidská mysl mohla vyvinout z psychických schopností nižších živočichů.“ Hned v úvodu opakuje své staré tvrzení: „Neváhali jsme de-

³⁷ Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 51 et passim.

³⁸ MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 331.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Srov. John Augustine ZAHM, *Evolution and Dogma*, Chicago: McBride, 1896, s. 352–354.

⁴¹ St. George MIVART, *On Truth: A Systematic Inquiry*, London: Kegan Paul, Trench & Co., 1889, s. 527–528.

klarovat, znovu a znovu, že takováto evoluce je nezbytně nemožná.⁴² Později v textu jasně odmítá, že by k rozvoji rozumu mohly vést podmínky, ve kterých se druh *homo sapiens* nacházel, protože „pouze sensitivní psychická entita, jako je duše nebo princip individuace améby, mravence nebo opice, nemůže být donucena s pomocí jakékoli stimulace vyvinout intelektuální produkt.“⁴³

Ve věci vzniku lidského těla evolucí byl ale Mivart v knize *O pravdě* již opatrnější a otázku tentokrát nechal otevřenou:

Pokud jde o způsob zformování tohoto těla, rozum nám neříká absolutně nic kromě toho, že se to událo skrze božské jednání odlišné druhem od jednání, jímž byl každý další organismus povolán k bytí. Není ani možné rozhodnout, zda byla lidská duše a tělo stvořeny zároveň, jak jsou nyní, nebo zda byla racionální duše vлита do organismu, který se psychogeneticky vyvinul z nějakého preexistujícího neracionálního tvora. Analogie je proti oběma těmto způsobům utvoření, a přece zde nemáme žádné jiné vodítko než analogii.⁴⁴

Tedy i Mivart nakonec o evolučním vzniku lidského těla váhal. Dobová paleoantropologie totiž neposkytovala spolehlivé údaje.⁴⁵ Tato opatrnost je snad dána i tím, že tato slova byla psána až roku 1889, tedy v době „zatmění darwinismu“, kdy opět sílily pochybnosti o pravdivosti Darwinových hypotéz.

Nehledě na vývoj či stvoření lidského těla, Mivart se stále musel potýkat s otázkou, co je hybatelem evoluce. Nestačilo jen zpochybnit Darwinovy argumenty, jak to udělal v *Genezi druhů*, a říct, že za vším stojí neznámá síla. Svou odpověď se pokusil formulovat v knize *O pravdě: Systematické tázání* (1889), kde již tuto neznámou sílu nazývá „principem individuace“ a ztotožňuje ji s duší v zhruba Aristotelově smyslu.⁴⁶

Svou ontologii vysvětluje v duchu hylemorfismu:

⁴² St. Georg MIVART, *The Origin of Human Reason*, London: Kegan Paul, 1889, s. 1.

⁴³ MIVART, *The Origin of Human Reason*, s. 73.

⁴⁴ MIVART, *On Truth*, s. 527–528.

⁴⁵ Srov. Jiří A. SVOBODA (s úvodními texty M. Macholána), *Předkové: Evoluce člověka*, Praha: Academia 2014, s. 116: „Ale pokud se na týž problém podíváme z hlediska tehdejšího důkazního materiálu a použijeme dnešní kritickou metodu, uvažovali pochybovači oprávněně.“

⁴⁶ Srov. MIVART, *On Truth*, s. 422, 432–435.

Zdá se, že každý individuální organismus a každá organická substance jsou jednou dvou odděleně neuchopitelných a nepředstavitelných entit – (1) rozprostrané hmoty a (2) nemateriálního principu energie.⁴⁷

Potom dělí nemateriální principy všech těles do pěti kategorií: na principy formující neživou hmotu (1) a živou hmotu (2) a dále na tři principy individuace v aristotelském pořadí: vegetativní (3), animální (4) a racionální (5). Přitom ale odmítá dualismus, takže „každý individuální princip musí být jedním s tělesem, které formuje.“

O tomto formujícím principu mluví Mivart v souladu se scholastickou tradicí jako o duši, případně také používá termín energie. Jeho pozici bychom snad mohli označit za vitalistickou,⁴⁸ ale sám se vůči ostatním vitalistům vymezuje tím, že jeho „energie má fundamentálně mnohačetné a rozličné druhy.“⁴⁹ Proto tvrdí, že se jeho „koncept existence aktivního principu individuace v každém živém organismu zásadně liší od ‚vitalismu‘. Nepředpokládá žádnou nejasnou ‚vitální sílu‘, ale potvrzuje povolání oddělených a substanciálních entit (byť existujících dočasně) k aktivní existenci, z nichž každá má svou vlastní oddělenou existenci v materiálním tělese a s tímto tělesem, které formuje, informuje a udržuje.“⁵⁰

Příkladem působnosti těchto principů může být vejce, kde se princip individuace stará o vývoj zárodku, nebo rostlina, u nichž působí přeměnu neživé hmoty v živou. Vznik nového druhu se pak podle Mivarta děje „aktivitou přirozenosti rodičovského organismu – tedy její psychickou aktivitou.“ To znamená, že vývoj nežene dopředu slepý přirozený výběr, ale duše. Proto tuto teorii vzniku druhu nazývá psychogenezí.⁵¹

Pokud nám z pohledu dnešního poznání připadají takovéto teorie jako čiré fantazie, je dobré si připomenout, že se vlastně jedná o alternativu Darwinovy teorie pangeneze, proti níž Mivart dlouhodobě vystupoval. V této teorii Darwin předpokládal existenci drobných částíček nazývaných *gemmules*. Každá část organismu měla vytvářet *gemmules* nesoucí informaci jen o ní. Tyto částíčky pak měly cirkulovat v těle a zajišťovat jak reprodukci, tak regeneraci. Všechny tyto teorie byly nakonec nahrazeny moderní genetikou založenou na DNA.

⁴⁷ MIVART, *On Truth*, s. 435.

⁴⁸ SROV. POSPÍŠIL, *Zápolení*, s. 65–66.

⁴⁹ MIVART, *On Truth*, s. 430–2, 441.

⁵⁰ MIVART, *On Truth*, s. 432.

⁵¹ SROV. MIVART, *On Truth*, s. 521.

Vraťme se ale k Mivartovi. Mezi čtvrtou a pátou skupinou individuálních principů vidí zásadní předěl, protože člověk se vymyká čiré kauzalitě: „Největší rozdíl mezi těmito pěti řady principů individuace je rozdíl mezi pouze animální a racionální duší.“ Důvodem je lidská schopnost „chápat univerzální a nezbytné pravdy a zasahovat svou svobodnou vůlí do jinak striktně nezbytného řetězce fyzických příčin.“⁵²

Tato zásadní propast mezi neracionálním a racionálním jednotlivým principem či duší umožnila Mivartovi navázat na jeho starší přesvědčení, že evoluce lidského těla není v rozporu s katolickou vírou. Racionální duši mohl totiž do těla připraveného evolucí vdechnout pouze Bůh, stejně jako to dělá u každého nového člověka.

ZÁVĚR

Viděli jsme, že Mivartova slavná teze vznikla jako součást širšího konceptu. Její autor ve svém myšlení sjednocuje prvky evolucionismu, hylemorfismu a vitalismu, i když se vůči nim v některých bodech vymezuje. Od Darwina převzal koncept evoluce, ale odmítl, že by jej kupředu hnal jen přirozený výběr. Z vitalismu zase převzal přesvědčení o vnitřní energii v živé přírodě, ale odmítal, že by tato energie byla ve všech organismech identická. Nejobtížnější je sledovat jeho poměr ke katolické víře. Na závěr se tak můžeme podívat, jak se výsledná Mivartova „geneze“ liší od té Mojžíšovy.

V tzv. druhé zprávě o stvoření čteme, že Bůh uhnětl člověka z prachu země a vdechl do něj duši (Gn 2,7). Tomuto tradičnímu vyjádření odpovídá v hebrejštině trochu širší význam: Bůh vdechl dech života do lidského hrdla.

Mivart tento slovník částečně přebírá: Bůh mohl do těla „uhněteného“ evolucí vdechnout lidskou duši. Ovšem i za tradičním vyjádřením se skrývá trochu jiný obsah: v biblické zprávě Bůh svým dechem připravené tělo oživil. Zvláštnost člověka nespočívá v jeho schopnostech, ale v tom, že byl stvořen jako vrchol stvoření. Naproti tomu podle Mivarta Bůh pomocí druhotných příčin vytvořil *živé*, tedy oduševnělé lidské tělo. Znamená to, že by k tomuto živému tělu přidával duši? Takový dualismus Mivart odmítá: Duše zde není něčím přidaným k tělu, ale společně

⁵² MIVART, *On Truth*, s. 434.

s hmotou tvoří jednotu (nejen u člověka). Bůh tedy nevdechl duši do bezduché hmoty, ale vzal schopnosti živého organismu a pozvedl je darem hlubšího vědomí a svobodné vůle.

Na cestě hledání, jak uchopit Mivartovu tezi nedualisticky, pak pokračoval francouzský dominikán Marie-Dalmace Leroy svým rozlišením mezi lidským tělem a pouhým evolučním substrátem.⁵³ Ale to už je zase jiná historie.

**The Catholic Evolutionist St. George J. Mivart
on the Origin of the Human Body and Soul**

Keywords: Mivart, St. George Jackson (1827–1900); Evolution; Darwinism; Vitalism; Hylemorfism; Creation

Abstract: St. George Jackson Mivart (1827–1900) dedicated a great deal of his life to the struggle to prove that the theory of evolution and the Catholic faith are not mutually exclusive. Especially important is his idea that God created the human soul of the first person directly, but infused it into the human body created through secondary causes (i.e. evolution). The aim of this article is to demonstrate how this thesis is connected to the whole of Mivart's ontology.

Mgr. Dominik Opatrný, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
dominik.opatrny@upol.cz

⁵³ SROV. POSPÍŠIL, *Zápolení*, s. 128; ARTIGAS, *Negotiating Darwin*, s. 63.